

Rönsyilevä kirja Suomen idänkaupan vaiheista

Kari Holopainen

Inkeri Hirvensalo ja Pekka Sutela,
Rahat pois bolševikeilta,
Siltala 2017, 370 sivua.

Kun minua pyydettiin laatimaan arvostelu Inkeri Hirvensalon ja Pekka Sutelan kirjasta *Rahat pois bolševikeilta*, epäroin. Kirjan nimi tuntui arveluttavalta. Kirjoittajat ovat entisiä, tosin lyhytaikaisia, kollegoitani vuosikymmenten takaa. Sitä, mitä kukin on kirjasta kirjoittanut, ei kerrota.

Asiallisesti kirja on rönsyilevän laaja. Se alkaa Anders Chydeniuksesta 1700-luvun jälkipuoliskolta ja päättyy Viron rahauudistukseen 1990-luvun alussa. Nämä aiheet eivät ole idänkauppaa, mutta sinänsä mielenkiintoisia.

Idänkauppaa olivat Suomen suuriruhtinaskunnan ja isäntävaltio Venäjän välinen kauppa, Suomen ja Neuvostoliiton välillä maailmansotien välisenä aikana käyty kauppa sekä toisen maailmansodan jälkeen käyty kauppa. Kirja kertoo paljon jatkuvuudesta. Selvästi on todettu, että sotien välisen kaupan alhainen taso ei johtunut pelkästään Suomen pahasta tahdosta.

Kirjassa mainitaan Nokian idänkauppaekspertin Stefan Widomskin arvio neuvostaloudesta ”suunnitelmatalouden kaaoksena”. Missä määrin tästä oli kysymys myös Suomen Neu-

vostoliiton -kaupassa, jää kirjassa hajanaisesti esitettyjen mainintojen varaan. Kauppaa koskeva kuvaus muodostuu tapahtumien vilinäksi, jonka syy - ja seuraussuhteita on vaikea hahmottaa.

Kirjassa ei nähdä yksittäisiä poliitikkoja (Urho Kekkonen, Ahti Karjalainen) ensisijaisina konkreettisten tapahtumien alkuunpanijoina: ”..poliittisten johtajien valokuviin ikuistetut kädenpuristukset olivat paljon enemmän kaupamiesten ja myös viranomaisten sitkeän työn tulosten virallistamista kuin aidosti uuden uran avaamista”.

Liiallinen riippuvuus Neuvostoliiton-kaupasta ei ollut Kekkosen tai Karjalaisen murheita. Sen sijaan Paasikiven kerrotaan pohtineen tätä toistuvasti. Mukana olleena voin todistaa, että asia oli kyllä aina mielen jossakin sopukas. Kasvavasti tuntui vain siltä, että Neuvostoliitolta puuttui kapasiteetti Suomen ulkomaankaupan valtaamiseen, joka on myös kirjan ainakin epäsuorasti esitetty viesti. Keskimäärin Neuvostoliiton osuus oli noin 15 prosenttia Suomen koko ulkomaankaupasta vuosina

1945–1990. Jokseenkin satunaisista syistä osuus oli huipussaan vuonna 1983 lähes 27 prosenttia.

Suomessa nähtiin Neuvostoliiton-kauppa yleensä suunnitelmallisuuden johdonmukaisena ilmentymänä. Tämä käy kirjasta ilmi silloin tällöin, mutta ei johdonmukaisesti. Suoraan ei sanota, että esimerkiksi runkosopimukset olisivat olleet varsinaisesti tuonnin ja viennin toimitusten suunnitelmia, vaan kehitysarvioita. Ne toteutuivat, jos olivat toteutuakseen. Merkittävin muuttuja oli energian hinta, jota ei voinut muutamaa kuukautta pitemmälle enustaa.

Samassa luokassa vaikuttavien syiden joukossa oli neuvostoliittolainen poliittinen tahto käydä Suomen kanssa kauppaa mahdollisimman korkealla tasolla. Lähinnä energiaa toimitettiin Suomeen niin paljon kuin jaksoimme ostaa. Neuvostoliitto käytti kaikki Suomesta saamansa vientitulot ostoihin Suomesta. Se ei koskaan vaatinut clearing-tilin luottorajan ylityksiä maksettavaksi vapaasti vaihdettavilla valuutoilla, mikä sinänsä olisi ollut sopimusten mukaan mahdollista.

Enemmän huomiota olisi ollut syytä kiinnittää käsitteisiin. Neuvostoliitossa termien (käsitteiden) käyttö saattoi meidän näkökulmastamme katsoen olla varsin suurpiirteistä. Esimerkiksi proletariaatin diktatuuri oli demokratiaa, koska se siksi oli määritelty. Toiminta oli suunnitelmallista, riippumatta siitä, mitä todellisuudessa saattoi tapahtua. Kirjassa puhutaan kauppasopimuksista, kun tarkoitetaan viisivuotisia tavaravaihto- ja maksusopimuksia. Totta, kauppaahan nuo sopimukset koskivat.

Neuvostoliiton kauppaan liittyi kuitenkin erisnimellä ”Kauppasopimus”, sopimus, joka oli tehty vuonna 1947. Se oli kauppapoliittinen

sopimus ja koski lähinnä kaupassa noudatettavia periaatteita, kuten suosituimmuutta. Sopimus oli voimassa Neuvostoliiton loppuun asti ja sitä sovellettiin luovasti.

Listaukset puolin ja toisin toimitettavista tavaroista ja palveluista sisältyivät viisivuotisiin tavaravaihto- ja maksusopimuksiin ja niitä vuosittain täydentäviin vuosipöytäkirjoihin. Kumpikaan maa, tai ainakaan Suomi, ei näillä sopimuksilla sitoutunut kiintiöissä mainittuihin toimituksiin. Sitovat sopimukset olivat Suomessa lähes poikkeuksetta yritysten päätettäviä asioita.

Kirjassa on ilmeisiä virheitä, joita ei voi lapsuksiksi luonnehtia. Entisenä imatralaisena minun on vaikea hyväksyä kirjassa totena todettua asiaa, että Saimaan kanava lähtee Imatralta (sivut 34 ja 284). Kanavan alkupää Suomessa on Lauritsalassa, jonne Imatralta on matkaa noin 40 kilometriä. Välissä on/oli vielä Joutsenon kunta.

Saimaan-kanavasta kerrotaan kirjassa katavasti. Kanavalla on monipolvinen historia. Aluksi selostetaan kanavan rakentamisen alkua 1800-luvun puolivälissä ja lopuksi kanavan uudistamistyötä 1960-luvulla.

Urho Kekkonen näki 1953 kanavasta käynnistyneen neuvotteluprosessin ”*ensimmäisenä etappina tiellä, jonka päässä häämötti palautettu Karjala*”. Kun näin ei käynyt, Urho Kekkonen mielenkiinto asiaa kohtaa hiipui.

Lukuisia muitakin suurprojekteja, kuten Kostamus, Rautaruukki ja Loviisan ydinvoimala, mainitaan ja niiden usein takkuisiksikin kuvattavat valmistelu- ja toteutusprosessit selostetaan. Loviisan ydinvoimaloiden hankintaan liittyen kannattanee tässäkin kohdassa mainita ”Suomen ennätykseksi” mahdollisesti kirjattava luku: Imatran Voiman ydinvoimaloi-

den hankinnasta päävastaullinen Kalevi Numminen joutui vuosina 1969–1970 käymään Moskovassa 150 kertaa.

Anteeksiantamaton virhe sisältyy mainintaan Suomen ja SEV:n välisestä yhteistyösopimuksesta, jonka Suomen kerrotaan allekirjoittaneen vuonna 1963 ”tarkoituksella tasapainottaa poliittisesti FINEFTA-sopimusta”. Oikeata tietoa tässä on tasapainottamistarkoitus. Siitä oli kysymys, kun Suomi 10 vuotta myöhemmin vuonna 1973 oli tekemässä vapaakauppasopimusta EEC:n kanssa. SEV-sopimus oli monella tavalla esimerkki ”savuverhosopimuksista”, joita Suomi teki idässä turvatakseen länsikauppansa toimintamahdollisuudet.

Rähäkkä, joka Suomessa syntyi EEC-vapaakauppasopimuksen tiimoilta, olisi kyllä ollut vähintään yhden kappaleen arvoinen. Mainitsematta on jäänyt ”Kauppapoliittinen kokonaisratkaisu”, joka kattoi vuoden 1973 aikana kauppaa niin idässä kuin lännessäkin koskevat sopimukset.

Kirja todistaa, että Neuvostoliiton-kauppa oli lähinnä menestystarina. Suomi selvisi imperialistisen itä-naapurinsa kanssa kohtuullisen hyvin, paremmin kuin mikään muu Neuvostoliiton läntisen rajan takana ollut maa. Positiivisen kehityksen yhtenä lähtökohtana oli kuitenkin ikävä asia, sota. Voi hyvinkin arvella, että suomalaisten sikeys ja taito tälläkin alalla oli tehnyt vaikutuksen.

Kirjassa on ansiokkaasti tietoa Venäjän/Neuvostoliiton talouden kehityksestä. Tämä on alue, joka on yleensä puuttunut Neuvostoliiton-kauppaa koskevista esityksistä.

Yksi kysymys kuitenkin nousee mieleen. Kirjoittajat antavat ymmärtää, että kaikki Neuvostoliiton muodostaneet liittotasavallat eivät poikkeuksetta olisi halunneet itsenäistyä. Joh-

topäätös: joku itsenäistyi vastoin tahtoaan. Mikähän valtio ylsi tällaiseen suoritukseen?

Aiemmin suomalaisissa julkaisuissa ei ole paljoakaan kajottu läntisten lähinnä NATO-maiden noudattamaan Cocom-järjestelmään (*Coordinating Committee for Multilateral Exports Controls*), jonka puitteissa vientiä itään kontrolloitiin ja rajoitettiin. Suomi ei kuulunut järjestelmään, mutta noudatti kaikessa hiljaisuudessa Cocomin vientirajoituksia.

Kirja on lähes hämmäntävää luettavaa siltä osin kuin siinä käsitellään mukana olleiden käsityksiä idänkaupan menestyksen syistä. Kirjoa riittää. Esimerkiksi Nokian Simo Vuorilehto: *”Suomen kauppahallinnon virkamiesten ja jopa metalliteollisuuden keskusliiton on turba nostaa rintaa sen vuoksi, että johtivat Suomen kannattavinta vientikauppaa useita vuosia. Se on kaikilta osiltaan pötyä. Kauppaa johtivat poliitikot ja nämä oli työrukkeasia vaan”*. Ministeri Ilkka Suomiselta siteerattu arvio on vielä jyrkempi: *”kauppa oli poliittista, ei siinä mitään osaamista tarvittu.”*

Toista laitaa näkemysten kentässä edustaa Rauma-Repolan Jouko Sere, *”joka piti julkisuudessa syntynyttä kuvaa, jonka mukaan idänkauppa on ollut suomalaisten poliitikkojen ansiota, aivan vääränä.”*

Ota nyt sitten tästä selvää, jos et ole ollut aikanaan reaali maailmassa havaintoja tekemässä. Olisikohan lausuntoja kirjattu asiayhteydestään irrotettuna?

Aika alkaa mennä umpeen lausunnon antajien valikoimassa. Kauppapoliittisena alivaltiosuhteena Neuvostoliiton-kaupan huippuvuosina toiminut Paavo Rantanen olisi varmaankin vielä ollut käytettävissä. Hän on jäänyt haastattelematta. Lähteinä mainitun kirjallisuuden joukosta puuttuu hänen vuonna 2000

ilmestynyt muistelmakirjansa *Talviministeri*, joka käsittelee keskeisesti idänkauppaa aina vuoden 1958 yöpakkaskriisistä lähtien. Fagerholmin ensimmäinen ”yöpakkashallitus” oli selvästi pitempiaikainen kuin kirjassa mainittu ”*vajaat kahdeksan kuukautta*”.

Ilmeisesti sitä useimmin on haastateltu tavaravaihto-pöytäkirjaneuvotteluihin nimitettyjä ”asian tuntijoita”. Muistamani mukaan oli kahdenlaisia ”asiantuntijoita”; toiset osallistui-
vat valtioiden välillä käytyihin tavaravaihtoneuvotteluihin, toiset eivät. Kummankohan ryhmän edustajista oli kysymys?

Äimistelin juttuni alussa kirjan nimeä *Rahat pois bolševikeilta*. Se vaikuttaa juopuneen kauppamiehen itsetyytyväiseltä lausumalta,

eikä juuri mitenkään heijasta kirjan sisältöä. Olisiko siinä kyse kustantajan myyntikikkailusta?

Ei käy kieltäminen, että kirjassa on lukuisia mainintoja suomalaisten viejien tyytyväisyydestä kaupoista saamiinsa hintoihin. Keneltä rahat sitten olivat ”pois”, on jo eri asia.

Kirjan nimestä saattaa syntyä myös vaikutelma, että bolshevikit olisivat olleet jotenkin taitamattomia kauppamiehiä. Tätä ei kirjassa ainakaan suoranaisesti ole väitetty. Suomen viennin hintoihin vaikutti varmaan Neuvostoliiton pyrkimys sitoa Suomi taloudellisesti itseensä. He olivat valmiit maksamaan vaikutusvallastaan. □